

EMLÉKEZZÜNK

Belső emigrációban

*„Könnyezők, süketek, bénák, vakok,
easettek és félig-halottak,
néma társaim, kínozott magyarok,
a győzteseknek sokan daloltak,
én nektek írok, szavatok vagyok.”
(Várkonyi: Én nektek írok)*

A második világháború előtti és utáni történelemre a kommunista diktatúra hosszú évtizedekre rányomta a hallgatás, torzítás, és elhallgatás vastag, sötét leplét. Hiába érkezett – kissé váratlanul – a rendszerváltozás, vagy ahogy sokan mondják, csak némi változás, a világháború előtti történelmet – sok tekintetben – továbbra is homály fedi. A személyes családi emlékekről: felfelé ívelő, majd a magasban kettétört emberi sorsokról, tragédiákról ma is alig halunk. Szüleink, nagyszüleink szívében, lelkében él – ha még élnek –, az egykori „Illyés”-i zsarnokság bénító félelme. A régi emlékek titkainak, mozzanatainak többségét továbbra is az albumok mélye őrzi. Egy-két fotó azonban még „mesél” a múltról...

Két fénykép él emlékezetemben: az egyik nagyapám fiatalkori képe. Fotelben ül, megfoghatatlan elegancia lengi körül, tervek, megvalósítandó álmok és a jövőbe vetett optimista bizalom árad a tekintetéből. Akkor még nem tudhatta, milyen sors vár rá. A másik felvételen – anyai nagyszüleim – mint ifjú pár látható, amint 1939. március 14-én bevonul a kecskeméti Nagytemplomba. Nagyapám zöld színű attilában, nagyanyám karcsú, sudár alakjával karol törvényszéki bíró apjába. Díszmagyar: földig érő ruhája selyemből, brokátból, és halasi csipkéből készült, a kötenyét arany sűjtással díszítették. Az ifjú pár és a vendégek 14 hintón érkeztek a híros város főterére, az esküvőn részt vettek az akkori közélet kiválóságai. Mint például gróf Stomm Marcell, nagyapám násznagya, akinek később a fronton lefagyott mindkét lába. Nagyanyám rendkívüli szépségét ma is emlegetik kortársai. Az ifjú pár ragyogó életút előtt állt. Kassára mentek nászútra, hat gyermekről álmodoztak, ám a történelem közbeszólt...

Hogy megértsük nagyapám, Várkonyi László későbbi sorsát, ugorjunk életének indulásához. Temesváron született 1907. augusztus 23-án. Családi gyökereit Mátyás király vezette vissza. Egy Sánta nevű lovas közkatona elődje mentette meg Mátyás király életét a felé vágató tatárok elől 1467-ben. A Vásonkeői nemesi előnév és a Várkonyi községről elnevezett Várkonyi név innen származtatható.

„Költő vagyok, csak költő semmi más. Minden más csak muzáj, megalkuvás” – írta egyik versében 1935-ben. Költői ambíciói már ifjú korában feltűntek, s ha 1924-ben nem éri őt súlyos atrocitás Temesvár egyik elhagyott parkjában, talán sosem lesz katona. „Emlékeztető”-jében így írt erről: „Mint VII. gimnazista tanuló, egy elhagyott parkban négy regátbéli (Ó-Románia) főiskolás körülvettem. Piarista sapkámat fejemről letépve, gumibotokkal összeverték, több bordám megpedt. Ekkor elhatároztam, nem maradok tovább Temesváron, hanem kiszököm Szentesre, ahol anyám és nővérem már több éve repatriáltaként éltek, mert a megszálló (román) hatóságok nyolc napon belül elhagyni kényszerítették őket otthonukból.”

Az igazságtalan trianoni határmódosítás tehát beleszólt a Várkonyi-Párvány család életébe. A parkban másodszer találkozott a trianoni tragédia következményeivel: most a román sovinizmussal. Nagyapám 17 évesen ekkor apja sírjához ment, nagybátyjával együtt, s ott megfogadta Magyarországon katonai pályára lép, hogy a valamikor visszakerülő megszállt területekre magyar katonaként vonuljon be. Tiszta, nemes hitét – emlékszem – fiatal lányként is csodáltam.

Az ifjú pár – Várkonyi László és Orbán Erzsébet – a ragyogó életút előtt, 1939. március 14.

Nagyapám és nagymamám. Nagyapám őrnagy korában 1943-ban. a képet édesanyjának dedikálta: „Édes Őzömnék”

Így került 1926-ban a Werbőczy gimnáziumba, ahol leérettségizett, majd felvételizett a Ludovika Akadémiára. 1930-ban avatták hadnaggyá. Noha sok verse elveszett vagy elkobozták a későbbiekben, mivel több példányban írta műveit, majd minden korszakból maradt írása. A Ludovikás társairól így írt 1944-ben: „Fiatal fiúk még, de mind talpig férfi, / ha vállalni kellett a veszélyt és a bajt! / Arcukon még anyjuk puha csókja égett, / de nem ismerték ők a panaszt vagy a jajt!”

Később jelentkezett a vezérkari Akadémiára, ahová negyven jelentkező közül őt is felvették. 1937-ben került Kecskemétre, mint vezérkari próbaszolgálatos főhadnagy. Itt ismerkedett meg nagymamámmal, Orbán Erzsébettel, s esküdtek örök hűséget egymásnak 1939 március idusán.

1940–1944 között nagyapám a Honvédelmi Minisztérium Légügyi főcsoport főnökség Elvi- és Szervezési Osztályának beosztottja, majd osztályvezetője lett. Ebben az időben megmentette két zsidó származású barátját a gettóba zárás és a munkaszolgálat teljesítése alól. Idézzük megint őt: „Steiner József rep. ezredest, mint zsidó származású nyug. állományú tisztet úgy mentettem meg a zsidótörvények zaklatása alól, hogy behívtam osztályomhoz, tényleges szolgálatra. Kértem, mindig egyenruhában járjon, s tartsa magánál állandóan azt a katonai igazolványt, amivel elláttam, s ami igazolta tényleges katonai szolgálatát. 1944. március 14-én engem a frontra vezényeltek, de Steiner József ezredes ezideig semmilyen bántódást nem szenvedett származása miatt. 1946-ban Steiner ezredes levelet írt nekem, melyben közölte, ő lett a MASZOVLET (Magyar-Szovjet Légítársaság) vezérigazgatója, s a múltban neki tett szolgálataimért hálás köszönetet mondva, felajánlotta, ha szükségessé válnak, mindenkor rendelkezésemre áll és felajánlja segítségét.”

Steiner levelét később a nagyapám ellen indított első koncepciók per kapcsán az egyik házkutatásnál elvitték. Nagyapám ellen indult második koncepciók pernél Steiner ismét felajánlotta segítségét, mint tanú, ám a Népbíróság – dacára a védőügyvéd kérésének – nem idézte be őt.

Nagyapám felfelé ívelő katonai pályája végetért a II. világháború befejeztével. A frontról hazatérő vezérkari főnököt a nyilas vezetőség leváltotta. 1945 májusában Németországba, Mettenbe került, majd amerikai-francia hadifogoly táborba hurcolták Maillly-le Camp-ba. 1946-os hadifogságából hazatérve érte – véleményem szerint – a harmadik trauma. Trianon, Temesvár után Kecskeméti utcai, három szoba hallos otthonát, mint „elhagyott javat” kiutalták másnak. Ottmaradt a lakás bútorzata, teljes katonai, polgári ruhatára, és a számára oly fontos íróasztala, irodalmi munkásságával együtt. Mivel a későbbi, „belső száműzetésben” töltött évtizedek ideje alatt sokat mesélt gyermekeinek és unokáinak, s jegyzeteket is készített, feljegyzéséből tudjuk, hogy akit beutaltak Budapesten a Kecskeméti utcai lakásba, nem volt más, mint a később világhírűvé vált Szent-Györgyi Albert professzor. „Tudás és jellem ütközése” címmel írt nagyapám az eseményről: „Mikor a szovjet csapatok Budapestet elfoglalták és túlhaladtak rajta, a család az élmezőny nehézségei miatt apózához Kecskemétre költözött. A budapesti lakás kulcsait a család egy Neumann nevű szomszédnak adta át megőrzésre. Édesanyám néhány hónap múlva Kecskemétről felutazott Budapestre, hogy lakásom állapotát megtekintse. Nagy meglepetésére az ajtón névtáblám mellett Szent-Györgyi Albert nevű céduláskát is talált. Becsöngetve a lakásba, amely nagyméretű három szoba hallos lakás volt, ott két hölgy fogadta. Édesanyám bemutatkozott és közölte, szeretné fia lakását megtekinteni. A két hölgy teljesen ellenségesen csak a hallban fogadta, és közölte, itt semmi idegen bútor nincs. Anyám ekkor a hallban egy kis asztalkán álló szép nagy rádióra mutatva közölte a két hölgygel, ezt a rádiót, melynek tetején beépített lemezjátszó van, ő vette volt a fiának, a rádió alatt lévő matyóhímzéses fekete posztót ő saját kezűleg hímmezte. Ez a darab (a rádió és a posztóalátét) tehát feltétlenül a fiáé, ezért meg szeretné nézni a többi szobát s, hogy a többi bútorral, valamint dísz tárgyakkal (ezüst tálcák stb.), valamint fia könyvtárával, íróasztalával és a benne lévő fontos iratokkal mi van. A két hölgy egyike kikiáltott a konyhába a cselédnek, hogy jöjjön be, és azt kérdezte tőle: – Mondja Julis, amikor a professzor urat beutalták ebbe a lakásba, itt voltak-a bútorok? A cseléd válasza: igen. A nagyságos úr az úriszobát átvitette a Nemzeti Múzeumba. A hálószobát és az ebédlőt valamelyik barátjához vitték el a rakodók.”

Hogy tudjuk, milyen íróasztal került a Nemzeti Múzeumba, Szent-Györgyi professzor úr akkori dolgozószobájába, megint idézzük nagyapámat: „Az úriszoba nagyon híres műbútor-

asztalos kiállításra készült mintabútora volt, a hatalmas könyvszekrényen, az íróasztalon, a rekamién és a négy fa fotelon összesen tízezer finom csipkézett intarzia berakás volt... A két hölgy az édesanyát nem engedte be a többi szobába, hanem a cseléd válaszára azt mondták: – Nézzen utána a Nemzeti Múzeumban, ha a fia bútorait keresi!...” Nem tudom, dédanyám be-merészkedett-e abban az időben a Nemzeti Múzeumba, nagyapám pedig – biztosan tudom – nem nézhetett utána bútorainak, hisz két koncepció per vádlottjaként börtönök és kitelepítés várt rá.

Miután nagyapám budapesti lakásába nem mehetett be, hátizsákkal hazatért Kecskemétre. Ott szőlőmunkásként, trágyahordással kereste kenyerét. 1946 őszén a nyomozó hatóság váratlanul elfogta, és Budapestre szállította. Az első, Mindszenty pert, megelőző, a Független Kisgazdapárt szétverését célzó ún. Magyar Testvéri Közösség elleni koncepciók perben nagyapám elítélték.

Még börtönben ült, amikor a Magyar Köztársaság Nevében(!!!) a Budapesti Népbíróság körözést adott ki ellene, s 1949. február 21. napján a vádlott távollétében (a vádlott a Markó utcai börtönben ült!!!) megtartott nyilvános főtárgyaláson a következő ítéletet hozta: „háborús bűntett miatt” Várkonyi Lászlót „öt évben megállapított kényszermunkára, mint főbüntetésre, vagyonelkobzásra, állás és nyugdíjvesztésre, valamint politikai jogai gyakorlatának tíz évi felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítélte.”

De idézzük tovább nagyapám levelét: „1950. IV. 13-án »találnak« meg, s veszik be géppisztolyos rohammal az ismert Kecskemét, Trombita u. 8. sz. alatti lakásnak azt a szobáját, ahol feleségemmel és gyermekeimmel éltem. Meggyőződése, hogy az »ütemezés« nem volt véletlen, az is a koncepció részét képezte...”

Nagyapám jelenlétében megtartott második tárgyaláson az első ítélet megállapításait hatályon kívül helyezték és az öt év börtönt másfél évre csökkentették, majd nagyapám fellebbezésére – a Legfelsőbb Bíróság 1950. október 25-én megtartott tárgyaláson a legelső tárgyalás vádjait megerősítette és a főbüntetést három évre emelte.

A márianosztrai börtönének után az iklandi kitelepítés következett. A kényszerlakhelyen – ahová családja természetesen nem követhette őt –, kőművesként dolgoztatták. Az egy évig tartó kitelepítés feloldása után hazakerült Kecskemétre, és vasbetonszerelőként kereshette kenyerét nyugdíjba meneteléig. Itt jegyzem meg: választhatta volna a könnyebb sorsot is, ha beáll a Néphadseregbe, vagy adandó alkalommal Nyugatra távozik. Ő azonban soha nem akarta elhagyni hazáját, mert mind mondta: *Ha minden magyar elme, ki marad itthon?*

Nagyapám a rendszerváltozáskor – törvényességi óvással – levélben fordult dr. Solt Pálhoz, a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága elnökéhez és kérte a „törvénysértő” és „megalapozatlan” ítéletek megsemmisítését. mint írja, a „háborús bűntett 1942-ben követtem el, egy öt oldalas politikai helyzetértékelés megírásával.” A helyzetértékelés, mely okot adott nagyapám tönkretételére, a rendszerváltozásra természetesen eltűnt az iratanyagok közül!

A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa Budapesten, 1992. év november hó 16. napján megtartott nyilvános ülésén a nagyapám ellen hozott ítéletet „törvénysértőnek” mondta ki, az ítéleteket hatályon kívül helyezte, a „háborús bűntett miatt emelt vád alól” felmentette.

A rendszerváltozás első honvédelmi minisztere, Für Lajos Várkonyi László tartalékos őrnagyot 1991. március 15-én tartalékos alezredessé léptette elő.

Vagyis elmondhatjuk: még életében rehabilitálták. A belső száműzetés évtizedeit, az elrabolt hazáját, otthonát és vagyonát, valamint derekba tört pályáját azonban soha nem adhatták vissza neki. Belső emigrációs éveiről „Így ülök ma” című versében írt: „Így ülök ma, parancsolt csendben, / elsorvasztó, nagy némaságban, / de tépett hazámért, / szenvedő népemért, / soha nem múlt égő aggodásban, / én Várkonyi László, a rab!”

Frigyesy Ágnes